

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОГОВІРНИХ НЕГАТИВНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

LEGAL PRINCIPLES OF CONTRACTUAL NEGATIVE OBLIGATIONS

Ковтун С.М., аспірант

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова
Національної академії наук України»
orcid.org/0009-0004-7273-0480

Стаття подає цілісний аналіз правових засад договірних негативних зобов'язань (обов'язків утримуватися від дій) у приватноправових та господарських відносинах на тлі зростання використання угод про неконкуренцію, непереманювання, нерозголошення та ексклюзивність за відсутності їх детального врегулювання. Показано, що нормативну опору становлять ст. 509 та ст. 16 ЦК України, а також процесуальний інструментарій забезпечення позову у формі заборони вчиняти дії (ст. 150 ЦПК України). На матеріалі права ЄС (Регламент (ЄС) № 2022/720 (VBER – блок-визначення для вертикальних угод), Керівні вказівки 2022/C 248/01) з'ясовано межі припустимості вертикальних обмежень і критерії їх співмірності. Особливо розглянуто спеціальний режим «Дія Сіті» як встановлену модель договору про утримання від вчинення конкурентних дій із визначеними істотними умовами та вимогою відплатності.

Запропоновано авторське визначення поняття «договірне негативне зобов'язання», викладено підходи до конструювання істотних умов відповідних договорів (строк, територія, коло осіб, предмет обмеження, компенсація), окреслено поєднання способів забезпечення (неустойка, завдаток, порука, гарантія) і процесуального забезпечення позову, спрямовані на оперативне припинення порушень та підвищення рівня правової визначеності у сфері приватноправових та господарських відносин.

Обґрунтовано доцільність нормативного виокремлення негативних зобов'язань як конструкції договірного права та фіксації загальних критеріїв їх дійсності на рівні ЦК із урахуванням практики застосування конкурентного законодавства і підходів VBER/Керівних вказівок ЄК. Запропоновано практичні орієнтири конструювання таких умов (строк, територія, сфера, коло осіб, відплатність у відносинах з фізичними особами), комбінації забезпечення (неустойка, завдаток, порука, гарантія) та процесуальні кроки для оперативного припинення порушень.

Ключові слова: негативне зобов'язання, договір про неконкуренцію, угода про непереманювання (non-solicit), ексклюзивність, зобов'язання про утримання від дій (standstill), свобода договору, пропорційність, забезпечення позову.

The article presents a holistic analysis of the legal principles of contractual negative obligations (obligations to refrain from actions) in private law and business relations against the background of the growing use of non-compete, non-solicitation, non-disclosure and exclusivity agreements in the absence of their detailed regulation. It is shown that the normative support is provided by Articles 509 and 16 of the Civil Code of Ukraine, as well as the procedural tools for securing a claim in the form of a prohibition on taking actions (Article 150 of the Civil Procedure Code of Ukraine). Based on the material of EU law (Regulation (EU) No. 2022/720 (VBER – block exemption for vertical agreements), Guidelines 2022/C 248/01), the limits of admissibility of vertical restraints and the criteria for their proportionality are clarified. The special regime "City Action" is separately considered as an established model of an agreement to refrain from taking competitive actions with certain essential conditions and a requirement for reciprocity.

The author's definition of the concept of "contractual negative obligation" is proposed, approaches to constructing the essential terms of the relevant contracts (term, territory, circle of persons, subject of restriction, compensation) are outlined, a combination of methods of security (penalty, deposit, surety, guarantee) and procedural security of the claim are outlined, aimed at the prompt termination of violations and increasing the level of legal certainty in the field of private law and economic relations.

The feasibility of the normative separation of negative obligations as a construction of contractual law and fixing the general criteria for their validity at the level of the Civil Code is substantiated, taking into account the practice of applying competition law and the approaches of the VBER/EC Guidelines. Practical guidelines for constructing such terms (term, territory, sphere, circle of persons, reciprocity in relations with individuals), combinations of security (penalty, deposit, surety, guarantee) and procedural steps for the prompt termination of violations are proposed.

Key words: negative obligation, non-compete agreement, non-solicit, exclusivity, standstill, freedom of contract, proportionality, security of claim.

Постановка проблеми. Договірні негативні зобов'язання – це обов'язки боржника утримуватися від певної дії (лат. non facere), які дедалі частіше використовуються у приватноправових та господарських відносинах: застереження про неконкуренцію, непереманювання, нерозголошення, ексклюзивність у постачанні тощо.

Попри пряму згадку такого типу поведінки в загальній нормі про зобов'язання (ст. 509 Цивільного кодексу України), зміст її недостатньо розкритий для практичного застосування – на практиці виникають питання щодо критеріїв дійсності, меж свободи договору, співвідношення з антимонопольними заборонами, способів забезпечення й захисту, а також процесуальних інструментів припинення порушення (процесуальне забезпечення).

Для належного врегулювання наголошених критеріїв дійсності необхідне системне доктринальне окреслення та нормативне визначення засад їх конструювання та примусового виконання.

Актуальність теми зумовлена наступними факторами:

А. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» № 1984-VIII від 23.03.2017 було доповнено: статтю 509 ЦК України – уточнено поняття зобов'язання; статтю 526 ЦК України – щодо загальних умов виконання зобов'язання; статтю 611 ЦК України – щодо правових наслідків порушення зобов'язання зростанням ролі негативних зобов'язань у сучасних відносинах – угоди про неконкуренцію, угоди про непереманювання, угоди про нерозголошення) попри відсутність їх детального врегулювання в національному законодавстві. При цьому, як було зазначено у Висновку Головного науково-експертного управління (на проект Закону України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів», реєстр. № 4470 від 19.04.2016), значна кількість положень проекту не мали безпосеред-

нього відношення до його предмету, яким згідно з назвою є врегулювання суспільних відносин щодо корпоративних договорів-а тому їх слід вилучити з нього.

Тобто, відбулось запровадження нового терміну без повноти нормативного визначення.

Б. Необхідністю відокремлення договірних негативних зобов'язань від інших негативних зобов'язань.

В. Зростанням ролі негативних зобов'язань у сучасних господарських відносинах, а саме необхідності в угодах про неконкуренцію, угодах про непереманювання, угодах про нерозголошення та ексклюзивних правочинах, попри відсутність їх детального врегулювання в національному законодавстві.

Стан опрацювання теми. Проблематика негативних зобов'язань і неконкуренційних застережень розглядалась у працях А. М. Гужви, О. І. Трошенко, О. С. Кочина, Є. Ю. Лугина, І. С. Іванюра, Д. В. Шевченко, А. В. Зінченко, В. Ф. Піддубна, О. А. Явор, О. О. Рубан, М. М. Шумило та інших науковців.

Мета статті – здійснити загальний аналіз існуючих договірних негативних зобов'язань на прикладі наявних угод, дослідити правову модель негативних зобов'язань у законодавстві ЄС та встановити критерії їх дійсності, взявши за приклад законодавство ЄС та досвід спеціального режиму «Дія Сіті»; наслідком чого має стати нормативне виокремлення договірних негативних зобов'язань із негативних зобов'язань у загальному розумінні, та застосування інструментів процесуального захисту.

Поняття та сутність негативного зобов'язання. Поняття негативного зобов'язання прямо впливає зі ст. 509 ЦК України: боржник «зобов'язаний ... утриматися від певної дії», а кредитор має право вимагати виконання цього обов'язку (ст. 509 ЦК України). Статтею 16 ЦК України охоплюється можливість припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення, що у поєднанні з нормами Цивільно-процесуального кодексу України відкриває шлях до подання позову про заборону конкретних дій (ст. 16 ЦК України; ст. 150 ЦПК України).

У договірній практиці це реалізується в неконкуренційних застереженнях, угодах про непереманювання (non-solicit), угодах про нерозголошення (non-disclosure agreement, NDA), ексклюзивності у постачанні чи збуті, угодах про утримання від здійснення дій (standstill-zobov'язання).

У доктрині права розрізняють «чисті» та «змішані» негативні зобов'язання. «Чистими» називають такі, у яких єдиним і самостійним предметом є утримання від певної дії, а інтерес кредитора спрямований саме на «невчинення» (наприклад, угода про нерозголошення комерційної таємниці; *pacum de non retendo* – зобов'язання не пред'являти позов у визначений строк). «Змішані» – це негативні застереження, що є акцесорними до позитивного обов'язку і забезпечують його належне виконання (наприклад, умова ексклюзивності в договорі поставки чи франчайзингу як додаток до обов'язку постачати/купувати; заборона конкурувати або залучати контрагентів конкурента протягом дії основного договору; заборона відступлення права вимоги без згоди кредитора у складі кредитного зобов'язання) [3, с. 552–553; 4, с. 290–291].

Під «практичною виконуваністю» і «визначеністю змісту» йдеться про те, що умова має дозволяти однозначно встановити факт порушення і застосувати належний спосіб захисту. Тому негативне зобов'язання слід формулювати так, щоб було чітко визначено: 1) які саме дії заборонені; 2) у яких часових межах (строк дії та перехідні періоди); 3) на якій території; 4) у якій сфері/предметі діяльності, щодо яких товарів, послуг чи інформації; 5) щодо яких осіб або кола контрагентів; 6) винятки з заборони; 7) механізми контролю та доказування (звітність, аудит, повідомлення про конфлікт інтересів); 8) наслідки

порушення (неустойка, відшкодування збитків, право на одностороннє розірвання). Така конкретизація забезпечує дійсність умови і відповідність вимогам до змісту правочину – щоб він не суперечив закону, інтересам сторін і моральним засадам суспільства (ст. 203 ЦК України).

Свобода договору (ст. 627 ЦК України) і його обов'язковість (ст. 629 ЦК України) діють у межах вимог до правочинів (ст. 203 ЦК України) і засад добросовісності, розумності та справедливості (ст. 3 ЦК України). Негативне зобов'язання повинно бути змістовно визначеним, не суперечити закону та не спричиняти зловживання правом (ст. 13 ЦК України). Надмірні або розмиті застереження ризикують частковою недійсністю за ст. 217 ЦК України (ст. 3, 13, 203, 217, 627, 629 ЦК України).

Аналіз чинного законодавства України. Аналіз визначення поняття за ст. 509 Цивільного кодексу України.

Стаття 509 ЦК України встановлює, що зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку [1].

Це охоплює негативні зобов'язання як обов'язок боржника не вчиняти певні дії, що дозволяє застосовувати загальні норми зобов'язального права до ситуацій, коли належне виконання полягає у стриманості. Водночас бланкетність законодавчого визначення зумовлює потребу у виробленні критеріїв допустимості та меж таких обмежень автономії волі сторін, аби уникати непропорційного втручання у приватну й економічну свободу.

На рівні спеціальних норм українського законодавства вже існують виразні приклади негативних зобов'язань. По-перше, обов'язок нерозголошення комерційної таємниці, який укладається в угодах про нерозголошення (NDA), є типовим негативним зобов'язанням утримуватися від розкриття або використання певної інформації поза визначеною метою.

По-друге, інститут земельного сервітуту фактично покладає на власника обтяженої ділянки обов'язок утримуватися від дій, що перешкоджають користуванню панівною ділянкою.

Наукова доктрина також розглядає негативні зобов'язання як самостійний феномен, що потребує критеріального тесту легітимності: законна мета, пропорційність і часово-територіальні межі. Праці українських науковців фіксують, що негативні зобов'язання особливо проявляються у неконкуренційних, непереманювальних та нерозголошувальних застереженнях приватноправових договорів; при цьому наголошується на ризиках колізії з трудовими гарантіями та свободою підприємницької діяльності, а також на необхідності компенсаційних механізмів, якщо обмеження істотно зв'язує економічну свободу контрагента [5].

Судова практика підтверджує прикладний характер негативних зобов'язань і одночасно встановлює їхні межі. Так, Верховний Суд у справі № 463/2640/21 акцентує, що встановлення сервітуту як способу захисту є належним лише за умови доведення неможливості врегулювання спору шляхом переговорів, а зміст обмеження має бути співмірним меті й не виходити за межі необхідного [6]. Окремо увагу привертає цивільно-процесуальний інструмент заборони вчиняти певні дії як заходу забезпечення позову, що на часово-обмежений період створює процесуальне негативне зобов'язання відповідача; у справі № 752/910/23 Верховний суд підкреслює вимогу співмірності та зв'язок такого обмеження із предметом спору.

Аналіз моделі договору про неконкуренцію в режимі «Дія Сіті».

Спеціальний режим «Дія Сіті» пропонує нормативну модель негативного зобов'язання у формі договору про

утримання від вчинення конкурентних дій (non-compete agreement) між резидентом «Дія Сіті» та «фахівцем» (працівник, гіг-спеціаліст, ФОП). Закон робить цей інструмент відплатним і письмовим; недодержання цих вимог зумовлює нікчемність правочину (ст. 27 ч. 1, ч. 4 Закону «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [8]). Тим самим негативне зобов'язання виводиться з «сірої зони» і підпорядковується прозорим формальним критеріям дійсності.

Визначеність досягається також через фіксацію істотних умов: строк (у тому числі post-term, але не довше 12 місяців після припинення відносин), територія, вичерпний перелік конкурентних дій та/або осіб, розмір і порядок виплати компенсації (ст. 638 ЦК України; ст. 27 ч. 2–3 згаданого Закону). Зміст цих умов відповідає природі негативного зобов'язання: щоб обмеження було пропорційним, воно має бути конкретним за часом, простором і предметом, а також еквівалентним за зустрічним наданням. Власне відплатність виступає тим «балансом», який легітимізує обмеження конституційної свободи праці та підприємництва, коли особа усвідомлено погоджується на тимчасову лояльність в обмін на компенсацію [9, с. 254–255].

Режим «Дія Сіті» одночасно знімає два традиційні ризики таких домовленостей: по-перше, ризик перетворення заборони на «кабальну» через невизначені формулювання (їм протидіє вимога вичерпності переліків і обмеженість строку), по-друге, ризик одностороннього тиску роботодавця чи замовника (йому протидіє обов'язкова відплатність і цивільно-правовий, а не дисциплінарний, механізм захисту). Показово, що відмова укласти договір про неконкурентцію не є підставою для припинення трудового договору чи гіг-контракту; спори розглядаються за правилами цивільного судочинства (ст. 28 цього Закону).

Порівняльний аналіз із правом Європейського Союзу. Регламент (ЄС) № 2022/720 (VBER) та його застосування до вертикальних угод.

У праві ЄС «блок-виняток» – це нормативне звільнення цілих категорій договорів від заборони, встановленої статтею 101(1) ДФЄС, якщо одночасно виконуються умови статті 101(3) ДФЄС. Тобто це виняток саме з загальної заборони антиконкурентних узгоджених дій: замість індивідуальної оцінки кожного договору Регламент одразу «блоком» визнає певні угоди сумісними з конкуренцією. «Де діє»: на території ЄС (практично – й у ЄЕЗ через відповідні механізми). «У чому діє» й «для чого діє»: застосовується до типових договірних моделей постачання/збуту для зниження правової невизначеності бізнесу та адміністративного навантаження на органи конкуренції.

Регламент (ЄС) № 2022/720 («VBER» [10], блок-виняток для вертикальних угод) охоплює вертикальні угоди, тобто домовленості між підприємствами, які діють на різних рівнях одного й того самого ланцюга виробництва або розподілу (наприклад, виробник → дистриб'ютор → роздрібний продавець). Це відрізняє їх від горизонтальних угод між конкурентами на одному рівні (виробник ↔ виробник), що оцінюються за іншими актами та підходами і не підпадають під VBER.

Блок-виняток VBER застосовується лише за умови, що частки постачальника й покупця на відповідних ринках не перевищують 30% (ст. 3 Регламенту (ЄС) № 2022/720) [10]. Навіть у межах цього порогу існують «жорсткі» обмеження (hardcore restrictions), які автоматично виводять угоду з блок-винятку, зокрема: нав'язування фіксованих або мінімальних перепродажних цін (resale price maintenance (RPM)), заборона пасивних продажів споживачам або у території/сегменти, де партнер має свободу продажу, обмеження продажів кінцевим споживачам членами селективної системи розподілу, заборона крос-постачання між уповноваженими дистриб'юторами в селективній системі, а також перешкодження постачаль-

никам комплектуючих продавати їх як запасні частини кінцевим споживачам чи незалежним ремонтним сервісам (ст. 4 Регламенту (ЄС) № 2022/720) [10].

Окремо Регламент визначає «виключені обмеження» (excluded restrictions), які самі по собі не користуються блок-винятком і потребують індивідуальної оцінки на підставі статті 101(3) ДФЄС. До них належать, зокрема, неконкурентційні зобов'язання тривалістю понад 5 років, а також окремі пост-контрактні неконкурентції, що не обмежені приміщеннями чи територією, де діяв покупець (ст. 5 Регламенту (ЄС) № 2022/720) [10]. Інакше кажучи: навіть якщо решта умов угоди вкладається у VBER, наявність такої «виключеної» умови знімає з неї автоматичний захист і вимагає доведення про-конкурентних ефектів.

Застосування положень права ЄС на національному рівні зумовлює методологічні орієнтири для оцінки виконаності договірних зобов'язань типу «утримання від дій» у внутрішньому правопорядку. За умови відповідності договірних положень про неконкурентцію чи територіальні обмеження збуту параметрам Регламенту (ЄС) № 2022/720 (зокрема дотримання порогу ринкової частки 30% та відсутності «жорстких» обмежень), презумпція їх правомірності та можливість судового захисту істотно посилюються. Натомість включення до договору «жорстких» або «виключених» обмежень обумовлює необхідність їх вилучення чи переформулювання, або проведення індивідуальної економіко-правової оцінки на відповідність критеріям статті 101(3) ДФЄС.

Керівні вказівки ЄК 2022/С 248/01 щодо супутніх обмежень (ancillary restraints).

Керівні вказівки пояснюють, коли вертикальні обмеження є супутніми (ancillary restraints – у перекладі з англ. супутні обмеження): безпосередньо пов'язаними і об'єктивно необхідними для досягнення законної мети угоди (наприклад, захист інвестицій у ексклюзивну дистрибуцію або плавний перехід бізнесу) [11, пп. 67–81].

Для української практики та розвитку національного законодавства це – готові орієнтири змістовного конструювання «утримань від дій».

З урахуванням Керівних вказівок ЄК 2022/С 248/01 щодо вертикальних обмежень, негативні зобов'язання оцінюються крізь критерії законної мети, необхідності та пропорційності. Якщо мета полягає в охороні ноу-хау, збереженні репутації бренду або відшкодуванні специфічних інвестицій у збутовий канал, а обмеження чітко окреслені за предметом, територією та строком, така умова, як правило, узгоджується з логікою VBER і має вищі шанси бути виправданою в межах статті 101(3) ДФЄС. Типовими індикаторами є: строк дії неконкурентції під час виконання договору не більше п'яти років; постконтрактна неконкурентція лише за наявності захищеного ноу-хау, з географічним обмеженням приміщеннями або територією діяльності покупця та, як правило, з тривалістю до одного року. Водночас положення, що фактично фіксують чи мінімізують перепродажні ціни, ізолюють території або категорії споживачів через заборону пасивних продажів, чи блокують крос-постачання у селективних системах, віднесені в Керівних вказівках до «жорстких» обмежень і не охоплюються блок-винятком; їхня кваліфікація як антиконкурентних не змінюється від самого лише цивільно-правового формулювання як утримання від дій.

Класифікація договірних негативних зобов'язань. Згідно з ст. 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції» забороняються антиконкурентні узгоджені дії (поділ ринків, узгодження цін, обмеження виробництва тощо), які, відповідно до ч. 2 ст. 8 вказаного Закону, призводять до суттєвого обмеження конкуренції, обмежують доступ на ринок інших суб'єктів господарювання, а також призводять до економічно необґрунтованого підвищення цін або дефіциту товарів. При цьому, на підставі

ч. 1. ст. 8 вказаного Закону, між учасниками узгоджених дій дозволені вертикальні узгоджені дії (коли учасник узгоджених дій встановлює обмеження стосовно іншого учасника узгоджених дій) за умови отримання відповідного дозволу Антимонопольного комітету України. Відповідно, договірні обмеження типу ексклюзивні угоди (exclusivity), відстрочка виконання зобов'язань (standstill), навіть якщо оформлені як «утримання від дій», підлягають оцінці з огляду на їх наслідки для конкуренції, а поза-конкуренційні застереження (non-compete) – додатково з точки зору чинного трудового законодавства.

Таким чином, для легалізації визначених обмежень (у якості договірних негативних зобов'язань або як однієї з істотних умов правовідносин), з метою належної узгодженості з іншими нормами, потрібна їх класифікація – як фундаментальний інструмент для систематизації правових норм та розмежування від суміжних інститутів (таких як заборони чи обмеження, які можуть переходити з правом на майно, загальні умови застосування негативних зобов'язань, тощо).

З огляду на викладення пропонується здійснити класифікацію договірних негативних зобов'язань за такими критеріями:

1. За сферою застосування: для диференціації типів обмежень залежно від їх предмета і цільового призначення: неконкуренційні застереження (non-compete), угоди про непереманювання (non-solicit), угоди про нерозголошення (NDA), ексклюзивні угоди (exclusivity).

2. За суб'єктом складом: для визначення межі застосування норм залежно від учасників правовідносин: договірні зобов'язання між господарюючими суб'єктами та зобов'язання за участю фізичних осіб, що має значення для застосування трудового, конкурентного, цивільного законодавства.

3. За тривалістю: для визначення періоду дії зобов'язання як критерію пропорційності та балансу – між обмеженнями прав боржника і захистом інтересів кредитора.

4. За територіальним охопленням: для розмежування на національні та міжнародні зобов'язання, з метою належного вибору регульованого права та розгляду юрисдикційних питань застосування.

Механізми забезпечення виконання та захисту прав у договірних негативних зобов'язаннях. Механізм забезпечення виконання зобов'язання – це система юридичних засобів, за допомогою яких кредитор підвищує гарантії належного виконання та одержання відшкодування у разі порушення. Цивільний кодекс України прямо визначає види такого забезпечення: неустойка, порука, гарантія, застава, притримання, завдаток, а також право довірчої власності; допускається встановлення інших видів договором або законом (ст. 546, 547 ЦК України) [1].

За ст. 150 ЦПК України суд може заборонити вчинити певні дії або покласти обов'язок вчинити дії, якщо це необхідно для ефективного захисту права до ухвалення рішення по суті (як приклад – заборона боржнику контактувати з клієнтами кредитора, укладати договори з визначеним переліком суб'єктів, розкривати інформацію тощо) (ст. 150 ЦПК України). Водночас такі заходи підлягають контролю щодо: а) співмірності обраному способу захисту та імовірним наслідкам порушення, б) заборони «задоволення наперед» – забезпечення не може бути тотожним кінцевому результату спору (ч. 10 ст. 150 ЦПК України).

Щодо засобів захисту, кредитор може вимагати: 1) припинення порушення; 2) відшкодування збитків; 3) специфічне виконання зобов'язання у формі примусового утримання від дій (ст. 16, ст. 611 ЦК України). Для стягнення збитків кредитор має довести факт порушення, причинний зв'язок і розмір шкоди, а боржник – відсутність своєї вини або інші підстави звільнення від відповідальності (ст. 22, ст. 614, ст. 623 ЦК України).

Висновки та пропозиції. А. Щодо загального поняття «негативного зобов'язання».

Поняття негативного зобов'язання з 2017 року є складовою зобов'язального права України (ст. 509 ЦК України) і придатне до широкого застосування за умови визначеності змісту та дотримання меж свободи договору.

Б. Щодо поняття «негативного зобов'язання» у договірних відносинах.

Хоча поняття «негативне зобов'язання» присутнє в доктрині зобов'язального права, специфіка саме договір-ного негативного зобов'язання поки не отримало належного нормативного регулювання, не є остаточно сформульованим і потребує окремого регулювання, з огляду на його відмінність від загального договір-ного режиму та загального поняття «негативного зобов'язання».

Зокрема, договірне негативне зобов'язання не є засобом запобігання виконанню зобов'язання, не є процесуальним інструментом захисту, а передбачає особливий правовий статус, спрямований на регулювання специфічних договірних відносин, предметом яких є утримання від вчинення певних дій, і таке утримання не є джерелом походження чи правового регулювання додаткових правовідносин. Таке регулювання має враховувати специфіку цих зобов'язань, чітко визначати межі та умови їх застосування, що вимагає формування спеціалізованих правових норм, здатних адекватно забезпечити їх роль і механізми реалізації в системі договірних відносин. Це акцентує увагу на необхідності розвитку окремого регулятивного інституту в рамках договір-ного права, який би адекватно відображав особливості саме договірних негативних зобов'язань і сприяв підвищенню юридичної певності у відповідних правовідносинах.

В. Щодо специфіки регулювання договорів з негативними зобов'язаннями.

Поточна нормативно-правова база не надає чіткого регулювання окремих видів договорів з негативними зобов'язаннями (такими як, наприклад, неконкуренція, непереманювання, нерозголошення, ексклюзивність), що призводить до невизначеності – в їх юридичному статусі, в їх дійсності, в їх способах забезпечення, а також у їх взаємодії з нормами конкурентного законодавства, трудового права, а потреба у створенні спеціалізованої нормативно-правової концепції договірних негативних зобов'язань (із виділенням автономних правових норм, які регулюють їх зміст, межі дії та засоби захисту), стає очевидною.

Отже, ключовими висновками є:

1. Необхідність в чіткому нормативному регулюванні кожного виду договору (на прикладі – неконкуренція, непереманювання, угод про нерозголошення (NDA), ексклюзивність);

2. Необхідність встановлення конкретних критеріїв дійсності договорів з негативними зобов'язаннями – тривалість, територія дії, коло суб'єктів, предмет обмеження, винятки та порядок компенсації;

3. Необхідні узагальнені механізми захисту та процесуального забезпечення виконання договорів з негативними зобов'язаннями;

4. Необхідний баланс – між свободою договору та інтересами конкуренції, який має забезпечуватись шляхом узгодження з європейськими нормами та практиками (VBER, керівні вказівки ЄС).

Тому, враховуючи досвід режиму “Дія Сіті”, практику європейських моделей регулювання негативних зобов'язань вбачаються наступні пропозиції щодо подальшого розвитку договірних негативних зобов'язань:

– Пропозиція із встановлення самостійного визначення поняття «договірне негативне зобов'язання», а саме:

Договірне негативне зобов'язання – це встановлене сторонами правовідношення (у формі істотної умови договору або у вигляді окремого письмового зобов'язання

(угоди), за яким одна сторона (боржник) зобов'язується утримуватися від вчинення певних поіменованих, конкретних дій на користь іншої сторони (кредитора) протягом визначеного строку, території та в межах погдженого предмета, з метою захисту законних інтересів кредитора, а також утримання від інших дій, що можуть завдати шкоди інтересам кредитора, і за яке в разі порушення передбачено цивільно-правові наслідки, у тому числі заходи процесуального захисту та компенсації.

– Пропозиція із встановлення визначення новим типам договорів – неконкуренція, непереманювання, угод про нерозголошення, ексклюзивність в нормах українського законодавства, а саме:

Договір про дотримання режиму конфіденційності (зобов'язання стосовно нерозголошення)

Угода про утримання від конкурентних дій та обмеження ділової активності (зобов'язання стосовно неконкуренції).

Договір про надання виняткових прав (зобов'язання стосовно ексклюзивних прав)

Угода про утримання від спонукань щодо припинення відносин (зобов'язання стосовно непереманювання)

– Пропозиція закріплення на законодавчому рівні критеріїв договірних негативних зобов'язань.

Підсумовуючи наведене, виникає потреба і у подальших наукових дослідженнях, а саме в системному порівнянні договірних негативних зобов'язань з іншими категоріями негативних зобов'язань, детальний аналіз засобів захисту та їх ефективність, а також щодо перспективи розвитку практики правозастосування. Такий підхід, на мій погляд, сприятиме усуненню термінологічної неоднозначності, встановлення правової визначеності та забезпеченню ефективного правозастосування в сучасних господарських відносинах договірних негативних зобов'язань як самостійного елемента інституту негативних зобов'язань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 03.09.2025).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 03.09.2025).
3. Zavalna Y. Negativity and conflict of obligations in the system of private law contracts. Scientific Notes of Lviv University of Business and Law. 2024. No. 40. P. 551–556. URL: <https://nzlubbp.world/wp-content/uploads/2024/07/40-083.pdf> (дата звернення: 03.09.2025).
4. Піддубна В. Ф., Явор О. А., Рубан О. О. Договір про неконкуренцію (NCA): окремі правові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 78, ч. 1. С. 287–291. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/48-1.pdf> (дата звернення: 03.09.2025).
5. Гужва А. М. Договори про неконкуренцію: цивільно-правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2022. Вип. 34. С. 81–91. DOI: 10.26565/2075-1834-2022-34-09. URL: https://www.researchgate.net/publication/375625384_NON-COMPETE_AGREEMENTS_CIVIL_LAW_ASPECT (дата звернення: 09.10.2025).
6. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 20.03.2024 у справі № 463/2640/21. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=100003253a146095ecbd58268f6de1c23ba4ae®num=117849250> (дата звернення: 09.10.2025).
7. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 20.03.2024 у справі № 752/910/23. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/118109079> (дата звернення: 09.10.2025).
8. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 15.07.2021 № 1667-IX (чинна ред.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення: 03.09.2025).
9. Шумило М. М. Договір про неконкуренцію (заборону конкуренції) в трудовому праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Вип. 70. С. 253–261. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.70.39. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/41.pdf> (дата звернення: 03.09.2025).
10. Commission Regulation (EU) 2022/720 of 10 May 2022 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of vertical agreements and concerted practices. OJ L 134, 11.05.2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/720/oj/eng> (дата звернення: 03.09.2025).
11. Commission Notice – Guidelines on Vertical Restraints (2022/C 248/01). OJ C 248, 30.06.2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2022:248:FULL> (дата звернення: 03.09.2025).
12. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 03.09.2025).
13. Гужва А. М. Негативні зобов'язання у цивільному праві: постановка проблеми. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Випуск 28, 2019 С. 54–58. DOI: 10.26565/2075-1834-2019-28-06.
14. Горностай І. В. Негативні зобов'язання за цивільним законодавством України. Автореферат. С. 31–33. <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bd18d8d9-0a2d-429e-a27b-f2c560c09fa5/content> (дата звернення: 03.09.2025).
15. Оскілко О. Загальна характеристика договірних зобов'язань, у яких беруть участь військовослужбовці, за законодавством України. С. 143–149. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2023.18>. (дата звернення: 03.09.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025